

коли вчений працював редактором та журналістом в ряді українських газет та видань.

Список використаних джерел:

1. Миронець Н. М. Ю. Шаповал про національне відродження та державність // Політологічні читання. – 1993. – №2. – С.150.
2. Сидоренко Н. Микита Шаповал на ниві української журналістики // Українська періодика: історія і сучасність. – Львів ; Житомир, 1994. – С. 198–201.
3. Терещенко, В. М. Шаповал – видатний просвітитель і педагог [Текст] / В. Терещенко // Український світ. – 2005. – №4/6. – С. 31-34
4. Терещенко В. Т. Микита Шаповал – журналіст і публіцист. [Електронний ресурс] / В. Т. Терещенко // Донецький Вісник Наукового Товариства ім. Шевченка – Літературне місто – Онлайн-бібліотека української літератури. Освітній онлайн-ресурс. – 2001. – Режим доступу до ресурсу: <http://litmisto.org.ua/?p=19870>.
5. Чумаченко О. А. Громадсько-політична діяльність Микити Шаповала. Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 20 с.

Пендзей І.В.

*кандидат історичних наук, доцент,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника*

«ВИЗВОЛЬНА МІСІЯ» ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ В УГОРЩИНІ (23 ВЕРЕСНЯ 1944 Р. – 5 КВІТНЯ 1945 РР.)

23 вересня 1944 р. – особлива дата в історії Угорщини. У цей день Червона армія, реалізуючи план радянського командування, метою якого, вказував Сталін, було «вивести Угорщину з війни і повернути її проти Німеччини» – розгромити фашистські армії, позбавити гітлерівську Німеччину її «останнього союзника» [1, с. 154, 155], вступила на територію країни в районі Дьюла Макао. 26 вересня вона увійшла в невеликий провінційний Мако у Південній Угорщині, який був першим угорським містом зайнятим радянськими військами [2, с. 77].

У жовтні Червона армія звільнила Затисся, південну частину міжріччя Дунаю і Тиси, в листопаді були звільнені військами 2-го Українського фронту міста Кечкемет, Солнок, Мішкольц, Хатваї та інші, а військами 3-го Українського фронту м. Печ і ін. [3, с. 473]. До кінця 1944 р. війська 2-го і 3-го Українських фронтів оточили велике (понад 188 тис. солдат і офіцерів) угруповання фашистських військ у районі Будапешта і очистила від ворога більшу частину Угорщини [4, с. 33]. У листопаді 1944-лютому 1945 рр., вона зайняла всю північну Угорщину, міжріччя Дунаю і Тиси, східну частину Задунайщини, а також територію на південь від озера Балатон.

Після півторамісячної облоги і впертих боїв у важких умовах великого міста 13 лютого 1945 р. війська 2-го Українського фронту за сприяння військ

3-го Українського фронту, завершили розгром оточеного угруповання противника в Будапешті і тим самим повністю оволоділи столицею Угорщини містом Будапешт – стратегічно важливим вузлом оборони німців на шляхах до Відня [5, с.51]. «Будапешт узятий! торжествуючи писала газета «Правда». Переможні знамена Червоної армії майорять у столиці ще однієї європейської держави» [6, с. 1].

У березні і на самому початку квітня 1945 р. внаслідок завершення операцій у Задунайщині, була звільнена вся Угорщина. 4 квітня 1945 р. війська 2-го і 3-го Українських фронтів вибили німецьких фашистів і їх нілашистських приспівників із останнього угорського села. День 4 квітня, коли вони були вигнанні за межі країни, згодом було проголошено національним святом Угорщини.

Однак вступ Червоної армії на угорську землю, як і комуністична ідеологія, яку вона несла, насторожували угорців. Для багатьох з них були джерелом страху, невпевненості в завтрашньому дні, відлякували буржуазію, дрібнобуржуазні верстви міста і села. Їх сумніви підігрівались фашистською пропагандою, яка (у своїх корисливих інтересах) твердила, що Червона армія несе їм терор і окупацію, масові вбивства, обман... Радянський Союз ніби то втручається у внутрішні справи інших країн і насильно нав'язує визволенням народам соціалістичний лад [7, с. 445]. Досвід Угорської Радянської Республіки (УРР) 1919 р., ще живий в пам'яті багатьох з них, свідчив, що комуністична влада немилосердна до представників непролетарського походження, пресловута керівна роль робітничого класу веде до докорінних змін у соціально-економічному і політичному розвитку країни – побудови держави диктатури пролетаріату, з усіма негативними для суспільства наслідками. Протистоячи фашистській пропаганді, яка подавала Червону армію у неприглядному ракурсі окупанта, і, виправдовуючи її присутність на угорській землі, Командування Червоної армії опублікувало, правда дещо із запізненням, 27 жовтня 1944 р. звернення до населення Угорщини, в якому зазначалось: «Червона армія вступає на угорську територію не для того, щоб зайняти якусь частину її або змінити існуючий суспільний лад Угорщини. Вступ радянських військ на територію Угорщини продиктований виключно воєнною необхідністю, бо німецькі війська і армія Угорщини – союзники Німеччини – продовжують опір... Червона армія прийшла в Угорщину не як завойовниця, а як визволителька угорського народу від німецько-фашистського гніту. У Червоної армії немає інших цілей, крім цілі розгрому ворожої німецької армії і знищення панування гітлерівської Німеччини у пригноблених нею країнах» [8, с. 15]. У зверненні запевнялось, що радянська військова адміністрація в Угорщині не мінятиме усі місцеві органи влади і громадського самоуправління, систему економічного і політичного устрою, запроваджувати свої порядки, тобто не буде втручатись у внутрішні справи країни. «Приватна власність громадян залишається недоторканою і знаходиться під охороною радянських військових властей», говорилось у ньому [8, с. 16]. 7 березня 1945 р. уряд СРСР прийняв рішення, згідно якого 2-й і 3-й Українські фронти зобов'язувались передати всі промислові підприємства Угорщині і всі вугільні шахт з запасами

вугілля на поверхні за межами 50 – 100 км зони їх власникам або адміністрації цих підприємств і шахт, а у випадку відсутності власників і адміністрації – представникам Угорського уряду для відновлення і пуску їх у хід. Не підлягали передачі підприємства, які працювали на потреби фронту, а також шахти і запаси вугілля, необхідні фронту. У березні того ж року Тимчасовому національному уряду Угорщини були передані і ті вугільні шахти, які працювали на потреби фронту. Для цивільного виробництва передавались 98 різних промислових підприємств, таких як: електромашинобудівні, вагонобудівні і кораблебудівні підприємства акціонерного товариства «Ганц», завод телефонного обладнання, металообробний завод «Бош», декілька текстильних фабрик, підприємств по переробці нафти, скляних заводів, паперових і гумових фабрик, підприємств по переробці молочних продуктів, бойня і т.д. [9].

Але чи насправді в СРСР вважали, що встановлення того чи іншого суспільного і економічного ладу в країні являється суверенною справою вільного народу? Великі сумніви викликало те, що переможець не проявлятиме зацікавленості у соціально-економічних і політичних реформах, що радянська зовнішня політика стоятиме осторонь змін у країні. Так, окупаційна влада не стала відбирати підприємства у капіталістів, змінювати існуючу систему землекористування або ліквідовувати органи старої адміністрації, якщо вони продовжували функціонувати. Але не робила вона цього не тому, що існуючий порядок відповідав намірам керівництва СРСР, а тому, що угорські комуністи, виховані Комінтерном, самі готові були змінити систему в сталінському дусі.

За наявними даними, радянські солдати не займались грабежами, не вбивали мирних громадян, не чинили наруги над дітьми і жінками. Це визнавали навіть вороги. Так, у одному із донесень нілашистів «Цілком секретно», призначеному для «внутрішнього користування», наводились дані, які свідчили про доброзичливе ставлення радянських солдат до угорців. У ґрунтовній доповіді від 21-22 листопада 1944 р. урядового військового комісара про становище в селі Дунахарасті разом з фактами кричущого насилля, яке чинили німецькі фашисти і нілашисти відмічалась, як їх повна протилежність: «І навпаки, більшовики, які зайняли дві вулиці в Дунахарасті, ввічливі; якщо хочуть увійти в дім – стукають, не вимагають, а просять і платять. Із цієї прямо протилежної поведінки населення робить висновки на користь більшовиків...»¹ [2, с. 113-114]. Радянські військові коменданти допомагали угорцям відновлювати виробництво, забезпечувати населення міст продуктами харчування, рятуючи його від голоду і холоду; армійські частини відбудовували зруйновані фашистами комунікації. Але страх перед Червоною армією – не проходив – вона несла інший світогляд, специфічне бачення майбутнього країни, а тому був не випадковим і симптоматичним.

У «дні, які настали після визволення, панівні класи Угорщини, тай не тільки панівні, але й середні класи, усвідомлюючи вагу своєї відповідальності і

¹ Роль Червоної армії у звільненні Угорщини від фашизму в зарубіжній немарксистській історіографії має інший вимір. Так, наприклад, професор Лондонського університету Г. Сетон-Уотсон твердить, що гітлерівці «грабували і убивали в одній частині Будапешта, а радянські солдати – в іншій» [12].

вини, були одержимі страхом, що широкі маси угорського населення будуть вивезені у Сибір» [10, с. 293]. Зимою 1944 – 1945 рр. через страх перед «совітами» і примус нілашистів 1 млн. угорців утекли з країни на Захід, причому 100 тис. з них уже ніколи не повернулись на Батьківщину [11, с. 502].

Список використаних джерел:

1. Сталин И. О Великой Отечественной войне Советского Союза [Текст] / И. Сталин – М.: Госполитиздат, 1947.
2. Немеш Д. Освобождение Венгрии / Пер. с венг. Л. Ф. Золоткова. Редактор Б. М. Гейгер. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1957. – 278 с.
3. Пушкаш А. И. Венгрия в годы Второй мировой войны. – М.: Издательство «Наука», 1966. – 524 с.
4. Захаров М. В. Будапештская операция // Освобождение Венгрии от фашизма. – М., 1965. – С. 29-39.
5. № 17. Приказ Верховного Главнокомандующего командующему войсками 2-го Украинского фронта Маршалу Советского Союза Малиновскому, начальнику штаба фронта генерал-полковнику Захарову, командующему войсками 3-го Украинского фронта Маршалу Советского Союза Толбухину, начальнику штаба фронта генерал-лейтенанту Иванову 13 февраля 1945 г. // Советско-венгерские отношения. 1945–1948 гг. Документы и материалы. – М., 1969. – С. 51.
6. Правда. 15 февраля 1945 г.
7. История Венгрии. В 3-х т. – М.: «Наука», 1972. – Т. 3. – 959 с.
8. Воззвание командования Красной армии к населению освобожденной территории Венгрии (Не ранее 27 октября – не позднее 31 октября 1944 г.) // Советско-венгерские отношения 1945-1948 гг. Документы и материалы. – М., 1969. – С. 15-16.
9. Телеграмма Председателя СКК в Венгрии командующему войсками 3-го Украинского фронта Маршалу Советского Союза Ф.И. Толбухину и члену военного совета 3-го Украинского фронта генерал-полковнику А.С. Желтову 15 февраля 1945 г. // Советско-венгерские отношения 1945-1948 гг. Документы и материалы. – М., 1969. – С. 55.
10. Из речи министра иностранных дел Венгрии Эриха Мольнера на заседании Государственного собрания Венгрии 4 марта 1948 г // Советско-венгерские отношения 1945-1948 гг. Документы и материалы. – М., 1969.
11. Контлер Ласло. История Венгрии. Тысячелетие в центре Европы / Пер. с англ. – М.: Изд-во «Весь мир», 2002. – 656 с.
12. Hugh Seton-Watson. The East-European revolution, 3 ed. New York, 1961. – S. 104-105.